

2011'de başlayan olayların da gösterdiği gibi Şam ve Halep'in Kürt nüfus yoğunluklu mahalleleri, çatışmalardan uzak durma konusunda ortak bir kararlılık göstermiştir.

Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı, Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama

Turkey and Syrian Kurds: Confidence Crisis, Deadlock and Coexistence

Serhat ERKMEN

Abstract

Kurdish presence in Syria should not be perceived as a problem for Turkey. If Turkey supports the democratization of the Syrian regime, she also should promote democratic demands of the Syrian Kurds. In addition to this, Turkey should understand the nature of the Syrian Kurdish movements to develop a mutual understanding. However, this is a two sided process. If the Syrian Kurds wish to have better relations with Turkey, they have to stop any process which can provide a popular base for terrorist activities against Turkey and also respect Turkey's sensitivities. Nevertheless, the tension created by the civil war in Syria indicates that a new conflict is rising which can cause a strategic change both in regimes and boundaries in the Middle East.

Keywords: Turkey, Syria, Kurds, Syrian Kurds, PYD,

2011'de başlayan olayların da gösterdiği gibi Şam ve Halep'in Kürt nüfus yoğunluklu mahalleleri, çatışmalardan uzak durma konusunda ortak bir kararlılık göstermiştir. Bu tercih onların ne Esad Yönetimi'ne bağlı olduğunu ne muhaliflerin safında olduğunu ne de bazı Kürt partilerinin telkinleriyle bu yolu seçtiğini göstermez.

Giriş

Ortadoğu'daki değişim süreci sadece demokratikleşme taleplerini değil aynı zamanda bölgede uzun süreden beri hassas ve kırılabilir faktörlere bağlı ilişkileri de gündeme getirdi. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından Ortadoğu'da sınırların ve rejimlerin de değişmesini içeren büyük çaplı değişim senaryoları yeniden tartışılmaya başlamıştı. Arap Baharı'nın demokratikleşme talepleri ile sınırlı kalmayıp, devrimci bir hal alması ise Ortadoğu'da son 30 yılda oluşan ittifakların sorgulanmasına neden oldu. Baskıcı rejimlere karşı demokratikleşme ve insani şartlarda yaşam talepleriyle ortaya çıkan muhalif hareketler bir süre sonra kaçınılmaz olarak etnik ve mezhepsel hatlar üzerinde ilerlemeye başladı. Bu ilerlemenin kaçınılmazlığı Ortadoğu'da 1. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan azınlık yönetimlerine karşı doğan iç tepkilerin 1950'li yıllarda ideolojik, etnik ve mezhepsel bağlamda sonuçlar üretmesinden ileri gelmektedir. 1950-60'lı yıllarda Ortadoğu'da yaşanan devrim ve değişim dalgası Irak, Suriye, Libya ve Mısır gibi ülkelerde ideolojik, etnik veya mezhepsel bağlamda örgütlenen baskıcı yönetimler yaratırken kendisini devrimci süreçlerin dışında tutan devletlerin de (çoğu Körfez'deki krallıklar olmak üzere) bir tür savunma refleksi olarak otoriter eğilimlerini artırmalarını beraberinde getirmiştir.

Bu nedenle, Ortadoğu'daki yeni değişim dalgasında Libya, Tunus ve Mısır da dahil olmak üzere diktatörlükler, İslamcı hareketlerin başını çektiği muhalif gruplar tarafından devrilenken Irak da dahil olmak üzere son dönemde Ortadoğu'da

iktidar değişimi süreciyle karşılaşan devletlerin tamamında sorun bir ölçüde etnik ve mezhepsel boyut kazanmaya başladı. 2006 yılından itibaren Ortadoğu'da Şii Kuşağı söylemlerinin güçlenmesiyle birlikte Irak ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan gelişmeler daha çok Sünni-Şii dengesi çerçevesinde ele alınsa da her iki ülkede de eşdeğer ölçüde etnik bir değişim süreci yaşanmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra İngiltere ve Fransa idaresine geçen Irak ve Suriye'de Kürtler 1920'li yıllardaki siyasal başarısızlıklarından sonra ancak 2000'li yıllarda yeni siyasi fırsatlar yakalayabilmişlerdir. 2003'te Iraklı Kürtlerin elde ettiği kazanımlardan sonra Suriye Kürtlerinin bundan etkilenmesi uzun sürmemiştir. Nitekim 2004 Kamışlı Olayları açık bir biçimde Irak'taki gelişmelerden etkilenen olaylar olarak kabul edilmektedir.¹ 1. Dünya Savaşı sonrası düzende aradığını bulamayan Kürt milliyetçi hareketleri, Ortadoğu'da 20. yüzyılın oluşturduğu dengelelerin sona erme evresinde yaklaşık yüzyıl önceki hayal kırıklıklarını telafi etmek için geniş bir perspektife oturan bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Özerklik ve federalizm ile yola çıkan ancak nihai hedefinin bağımsızlık olduğunu reddetmeyen bu anlayış Ortadoğu'da birden çok ülkeyi etkileyecek nihai bir düzen değişimini hedeflemektedir.

Kürtlerin Ortadoğu'da yeni sınırların çizildiği devrimci bir değişim arayışı 2000'li yılların ilk yarısında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında gündeme gelse de İran, Suriye ve Türkiye'nin bu süreçten ortak bir biçimde tehdit algılaması ve bunun sonucunda işbirliği yapmaları Kürt hareketlerin hareket alanını sınırlamıştır. Oysa Irak'ta 2010'da ABD'nin çekilmesi sonrası değişen iç dengeler

Kürt partilerin Afrin ve Kobani başta olmak üzere ele geçirdikleri yerleri korumak için, silahlı en etkin kullanan PYD ve ilintili olduğu diğer teşkilatlar olmuştur.

ve Suriye-Türkiye-İran üçgeninin Suriye'deki olaylar nedeniyle bozulması Ortadoğu'daki değişimin rejimlerle sınırlı kalmayabileceğini göstermektedir. Aslında Türkiye'nin Suriye merkezli gelişmelerde baştan itibaren temkinli bir biçimde Kürt faktörünü ele aldığı görülmektedir. Fakat son dönemde artan yayınların da gösterdiği üzere Türkiye'nin Suriye Kürtlerine yaklaşımı çeşitli çelişkiler ve açmazlarla doludur. İşte bu çalışmada, Türkiye ile Suriye Kürtleri arasındaki ilişkiler son dönemdeki açmaza neden olan faktörler bağlamında ele alınacaktır.

Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Yakın Tarih, Akrabalık ve Esinlenme

Bugün Suriye'deki Kürtler üzerine yazılan eserlerin önemli bir kısmında Suriye'deki Kürt varlığı en az iki kısımda ele alınmaktadır. İlk kategoriye

giren Suriyeli Kürtler yüzyıllardır Suriye'de yaşayan, ülkenin farklı kısımlarına yayılmış, Şam dahil olmak üzere Hama ve Humus gibi kentlerde de varlığını sürdüren gruptur. Toplumsal ve siyasal özellikleri açısından diğer Kürtlerden farklılık taşıyan birinci kategori, Selahattin Eyyubi'den beri Suriye'de bir Kürt varlığının bulunduğu en önemli kanıtı olarak ileri sürülmektedir.² Çeşitli kaynaklarda Araplaşmış olduğu ileri sürülen bu Kürtlerin ne kadar kimlik erozyonuna uğradığı hakkında bir görüş birliği yoktur. Fakat son dönemde Suriyeli Kürtler ile yapılan görüşmelerin de ortaya koyduğu gibi bu kişilerin önemli bir kısmı dil olarak Araplaşmış olsalar da tam olarak ulusal kimliklerini unuttukları söylenemez. Hatta 2011'de başlayan olayların da gösterdiği gibi Şam ve Halep'in Kürt nüfus yoğunluklu mahalleleri, çatışmalardan uzak durma konusunda ortak bir kararlılık göstermiştir. Bu tercih onların ne

Esad Yönetimi'ne bağlı olduğunu ne muhaliflerin safında olduğunu ne de bazı Kürt partilerinin telkinleriyle bu yolu seçtiğini göstermez. Ayrıca, 20. yüzyılın başında Suriye'nin Fransız mandası altında olduğu dönemde Şam Kürtleri'nin siyasi arayışlarının da gösterdiği gibi Kürtler hiçbir zaman siyasi mücadeleden tamamıyla izole olmamışlardır. Edip Çiçekli ve Hüsnü Zaim gibi Kürt kökenli subayların Suriye'deki darbe süreçlerinde oynadığı rolün de ötesinde birinci kategoride ele alınabilecek Kürtler, Suriye'de sistemi kontrol edenler ile kendi aralarında özel bir ilişki geliştirmişlerdir. Bu ilişki temelde etnik ve kültürel siyasal hak taleplerine dayalı olmaktan çok sistemin kendilerine dokunmaması karşılığında meydan okuyan bir tavır takınmaktan kaçınmaya dayanmaktadır. Özellikle, Şam'da geleneksel ağırlığı bulunan Kürt ailelerinin etkinliğinin kuzeydeki Kürt yoğun bölgelerden ekonomik ve siyasi nedenlerle yoğunlaşan göç hareketleri sonucunda azalmış olması bu kategorinin iktidarda olan kim ise onunla özel bir ilişki geliştiren bir tavır takınmasına neden olmuştur.

Suriye'deki Kürt varlığına ilişkin oluşturulabilecek ikinci kategori ise büyük çoğunluğu Türkiye'de yaşayan Kürtler ile yakın akrabalık bağı olan ve yaklaşık son 90 yıl içinde Suriye'ye yerleşen Kürtlerden oluşmaktadır. Türkiye ve Suriye'deki akrabaların sınırın iki tarafında kalmaları tamamen bilinçsiz bir süreç değildir. Kardeşlerin sınırın iki yanındaki toprakları kaybetmemek için dağılmaları ya da sınır bilinci olmayan köylülerin bir oldu-bitti ile yüzlerce yıllık ata toprağında dağılmaları biçiminde modern yaşama uyum sağlamanın güçlüklerinden kaynaklanan bölünmeler olduğu gibi Türkiye'den Suriye'ye yönelik ilk dönem Kürt göçlerinin bir kısmı tamamen bilinçlidir. Ağrı ve Dersim ayaklanmalarından sonra Türkiye'yi terketmek zorunda kalan Kürtlerin Suriye'ye göçleri bu çerçevede ele alınabilir. Bu göç dalgası Suriye'nin kuzeyinde belli bölgelerde Kürt nüfusunun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üstelik bu göç sadece ayaklanmalara destek veren kitlelerle sınırlı kalmamıştır. 1930'lu yılların Türkiye'sindeki Kürt milliyetçi hareketinin önder kadrosunun bir kısmı Suriye'ye geçmiş burada faaliyetlerine

devam etmiştir. Ancak çoğunluğu Suriye'nin kuzeyindeki Halep, Rakka ve Haseke vilayetine dağılmış olan bu Kürtlerin tamamının Türkiye ile bağı olduğu söylenemez. Az sayıda da olsa Iraklı Kürtler ile yakın akrabalık bağı olan Kürtler bulunmaktadır.

Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Kürtlerin kendi içinde de yeknesaklık göstermediğinin altı çizilmelidir. Suriye'nin kuzeyinde nüfusun çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bölgelerin orta ve batı kısmı ideolojik, toplumsal, ekonomik ve siyasal açıdan doğudakilerden farklılıklar içermektedir. Doğu ve batı arasında Türkiye'ye yakınlık açısından çok önemli bir fark olduğu söylenebilir. Hatta doğuda kalan Suriye Kürt yerleşimlerinin bazıları Türkiye sınırına daha yakındır. Fakat 1950'lerden itibaren Irak Kürt milliyetçi hareketiyle daha sıkı bir iletişim içinde bulunduğundan bu bölgelerde KDP ve KYB ile yakın ilişkileri olan partilerin görece ağırlığından sözedilebilir. 2011'den sonra bu partiler sınırlı olan etkinliklerini yitirmiş olsalar da yine de Afrin ve Kobani gibi yerlerle kıyaslandığında Irak sınırına yakın kasaba, ilçe ve diğer yerleşim birimlerinde daha etkindirler. Batıya bakıldığında ise her ne kadar Suriye'ye özgü talepleri olsa da siyasal bilinçlenmelerini Suriye'deki olaylar kadar Türkiye'deki olaylara bakarak da şekillendiren bir siyasi hareketlilik olduğu görülmektedir. Özellikle 1970'li yılların sonlarında PKK'nın kurulmasıyla daha da yakınlaşan bu ideolojik birliktelik Suriye Kürtlerinin ülkenin kuzey batısında yaşadığı alanlarda doğudakine göre (bazı ilçeler istisna tutulursa) çok daha fazla Türkiye merkezli bir siyasal algılama içinde olduğunu göstermektedir.

Aslında tam da bu nedenle Suriye Kürtlerinin PKK'ya katılması sadece PKK'nın Suriye'de üslenmesi ya da Suriye hükümetinin Türkiye'ye karşı Kürt kozunu oynamasıyla sınırlı değildir. Suriye'de 1930'lardan itibaren kesintili olarak da olsa Türkiye'deki Kürt hareketlerine ilgi duyan ve ondan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bir Kürt milliyetçi kitle bulunmaktadır. Genel olarak Suriye Kürtlerine ilişkin yapılan çalışmalarda Irak'taki Kürt hareketinin Suriye Kürtleri üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.³ Suriye

Suriye’de olayların başlamasından sonra PYD, uzun bir süre Esad Yönetimi’ne karşı bir duruş sergilememesine rağmen son dönemde rejim karşıtı bir söylem kullanmaktadır. Hatta önceki aylarda rejim yanlısı çizdiği görüntüyü silmek için PYD liderlerinin son dönemde ciddi bir çaba içinde olduğu ve verdikleri mülakatlarda bunu vurgulamaya çalıştıkları görülmektedir.

KDP’sinin 1957’te Irak KDP’sinin etkisinde kurulmasıyla somutlaşan bu iddia, Türkiye ile Suriye’deki Kürtler arasındaki etkileşim dikkate alındığında eksik kalmaktadır. Yani, Suriye Kürtleri üzerindeki dış etkinin 1950’lerde Irak KDP’sinin etkisiyle sınırlı olduğu söylenemez. Bu çerçevede Suriye Kürtlerindeki Türkiye algısı Türkiye’nin sadece Kuzey Irak’la ilgisine ya da bu bölgeye yönelik politikaları çerçevesinde değil, daha çok Türkiye’nin kendi içindeki Kürt sorunu ve bununla ilgili politikalar çerçevesinde gelişmiştir. Benzer bir biçimde Türkiye’nin de Suriye Kürtlerini ele alışı uzun bir süre PKK ile sınırlı kalmıştır. Her ne kadar 2004 Kamışlı ayaklanması o dönemde Kuzey Irak’taki süreçten son derece endişeli olan Türkiye’yi alarma geçiren bir olay olsa da Suriye’deki Kürt varlığı ve milliyetçi hareketin olası kazanımları Türkiye’nin kendi Kürt sorunu perspektifinden algılanagelmıştır.

Bu durumun en açık örneği 2012 yılında yaşanmıştır. Suriye’de olayların başlamasından itibaren Türkiye’de Suriyeli muhalifler içinde Kürtlerin durumu ciddi ölçüde dikkat çekmemiştir. Haziran 2011’de Türkiye’de yapılan muhalefet toplantısından sonra Türkiye basınında Suriyeli muhaliflerle ilgili ön plana çıkan unsur Arap muhalefeti ve özellikle Müslüman Kardeşler olmuştur. Basında seyrek olarak çıkan haberler bir yana konulursa Ekim 2011’de Mişal Temo’nun öldürülmesine kadar Suriye’deki Kürtler çok fazla basında yer bulamamıştır. Ekim ayında Suriye Kürt Ulusal Konseyi’nin kurulması kısa süreli bir ilgi yaratmasına rağmen Türkiye’nin Suriye-

li Kürtlere ilgisinin dönüm noktası 19 Temmuz 2012 olmuştur. Bu tarihe kadar Kürtlerin Suriye’deki süreçteki yeri, gösterilerin içeriği, beklentileri, güçleri, kapasiteleri ve Türkiye’ye bakışları ne basında ne de akademik camiada çok fazla konu edilmemiştir. 19 Temmuz 2012 sonrası ilgi ise Türkiye sınırında yeni bir “Kürdistan” kurulduğu ve bu yeni yapının PKK (PYD) kontrolünde olduğu çerçevesinde gelişmiştir. Bunun ardından ise Suriye’deki Kürt sorunu Türkiye’de PKK’nın Suriye’de güçlenmesi, PKK’nın içindeki Suriyeliler ve PKK karşıtı Kürt gruplar ekseninde ele alınmaya devam etmiştir.

Suriye’de Kürt Siyasi Partilerinin Durumu: Dağılım ve Güç Mücadelesi

Yukarıda kısaca çizilmeye çalışılan çerçeve içinde Türkiye’deki Suriyeli Kürt siyasi partileri genellikle PKK (PYD) ve diğerleri olarak algılanmaktadır. Aslında bu algı bir dereceye kadar doğrudur. Çünkü özellikle 2011’den itibaren PYD’nin diğer partilere karşı açık bir üstünlük kazandığı görülmektedir. Bu üstünlüğün nedenleri ve Kürt siyasi partilere ilişkin ayrıntılı bilgiler kısa süre önce ORSAM tarafından yayınlanan raporda mevcuttur.⁴ Ancak, raporun yayınlanmasından bu yana yaşanan gelişmeler ve dengelerdeki görece değişim ışığında Suriye’deki Kürt siyasi partilerin durumu ve birbirleriyle ilişkileri şöyle özetlenebilir: Kabaca, Suriye’deki Kürt siyasi yelpazesinde 4 ana eğilim olduğu söylenebilir; PYD ve bağlantılı örgütler, Suriye KDP’si ve uzantısı olan partiler, gençlik hareketleri ve sessiz kitle.

BM raporlarında görüldüğü gibi Suriyeli Kürtlerin hızla artan bir kısmının Kuzey Irak'taki BM kamplarına göç etmeye başladığı görülmektedir.

Bilindiği gibi PYD, en azından lider kadrosu itibarıyla, büyük ölçüde Suriye içindeki eski PKK kadrolarından oluşan bir partidir. Yani İran'da PJAK, Irak'ta PÇDK ne ise Suriye'de PYD odur. Kısacası PYD büyük ölçüde PKK'nın Suriye'deki kanadı gibidir. Fakat bugüne kadar PYD, PKK ile organik bağıni reddetmekte, ilişkisini ideolojik yakınlık ve gönül bağı olarak tanımlamaktadır.⁵ İki aktör arasındaki ilişkinin doğru algılanması için ilişkinin doğru bir karşılaştırma üzerinden kurulması gerekmektedir. PYD, Suriye'de faaliyet gösteren PKK yanlısı Kürtlerin oluşturduğu bir dizi örgütün içinde yer alan bir siyasi partidir. Suriye'deki PKK ile bağlantılı partiler, STK'lar ve diğer kuruluşlar TEV-DEM çatısı altında toplanmaktadır. Nitekim Kürt Ulusal Konseyi ile ortaklık anlaşmasını yapan da TEV-DEM'dir. Bu çerçevede diğer PKK ilintili kuruluşlarla birlikte TEV-DEM'in ve PYD'nin üst düzey kadrolarının

önemli bir kısmının PKK üyesi olduğu bilinmektedir. Buna karşın son dönemde Suriyeli Kürtler arasında hızla genişlemesinin de etkisiyle partinin tabanının önemli bir kısmının PKK üyesi olmamış ya da en azından "dağ kadrosu"na katılmamış kişilerden oluştuğu söylenebilir. PYD yukarıda özetlenen yapı çerçevesinde kendisinin PKK'nın uzantısı olmadığını, ancak bir ideolojik bağı olduğunu ileri sürmektedir. Fakat PKK'nın kendi hedefleri doğrultusunda Türkiye içi ya da dışında STK'lar, yasal siyasi partiler ya da yan kuruluşlar kurduğu dikkate alındığında PYD'nin PKK dışında bir örgütlenme olduğu ileri sürülemez. Nitekim PYD'nin KCK'nin bir parçası olması, onun genel çerçevesini ve niteliğini ortaya koymaktadır.⁶

2004'te kurulan PYD diğer Kürt partileriyle karşılaştırıldığında görece olarak ne istediğini bilen

bir parti görüntüsü çizmektedir. KCK'nin bir parçası olarak Suriye'de "demokratik özerklik"i hedefleyen bir siyasi vizyona sahiptir. Suriye'de olayların başlamasından sonra uzun bir süre Esad Yönetimi'ne karşı bir duruş sergilememesine rağmen son dönemde rejim karşıtı bir söylem kullanmaktadır. Hatta önceki aylarda rejim yanlısı çizdiği görüntüyü silmek için PYD liderlerinin son dönemde ciddi bir çaba içinde olduğu ve verdikleri mülakatlarda bunu vurgulamaya çalıştıkları görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, PYD'nin, PKK'nın Suriye içindeki tabanına dayanarak Afrin ve Kobani gibi bölgelerde açık bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Fakat PYD'nin üstünlüğü sadece buralarla sınırlı değildir. Kamışlı civarındaki bazı kasaba ve ilçelerde de PYD'nin diğer partilere karşı üstün olduğu görülmektedir. Ancak bu üstünlük son dönemde ortaya çıkmış bir olgudur. PYD detayları daha önceki raporda açıklanan araçlar yoluyla 2011'den sonra Kürt yerleşimlerinin çoğunda üstünlüğü ele geçirmiştir. Bu üstünlükte doğrudan PYD'ye bağlı olmayan ancak gerçekte aynı yapının bir parçası olduğu YPG'nin de önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır. YPG, Halkı Koruma Gücü olarak adlandırılan ve temelde PYD'lilerden oluşan silahlı güçtür. Kürt partilerin Afrin ve Kobani başta olmak üzere ele geçirdikleri yerleri korumak için, Suriye'de silah ile siyasetin iç içe geçtiği ortamda, Kürt siyasi partiler arasında silahlı en etkin kullanan PYD ve ilintili olduğu diğer teşkilatlar olmuştur. YPG'nin sağladığı hem fiziki üstünlük (örneğin diğer partilerin faaliyetlerini kısıtlama ya da yönlendirme ya da muhaliflere yönelik baskı) hem de ele geçirilen bölgelerin denetiminde oynadığı rol, PYD'nin istediği siyasal düzeni oluşturmada son derece önemli bir yer tutmaktadır.⁷ Bugün, eğer Suriye'de bazı şehir ya da diğer yerleşim birimlerinde PYD kendi ideolojisi doğrultusunda yerel yönetimler kuruyor ve halkı buna entegre edebiliyorsa bunun gerçekleşmesinde "zor unsuru"nun yani YPG'nin rolü küçümsenmemelidir.

Suriye Kürtleri arasında ikinci siyasal grubun Suriye KDP'sinin ardılı partilerden oluştuğu söyle-

nebilir. Bu partilerin sayısının 12 ile 16 arasında olduğu ifade edilmektedir. Rakamlardaki belirsizlik kısmen bazı partilerin parti sayılmayacak kadar küçük olmaları nedeniyle isimlerinin tespit edilmesinin güçlüğünden kısmen de her bir partide yaşanan liderlik mücadelesi sonrasında neredeyse aynı adla yeni bir partinin daha kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bu partiler arasındaki ortak özelliklerden birincisi ise her birinin 1957'de kurulan Suriye Kürt Demokratik Partisi'nden türemesidir. Bu partilerin bir kısmı halen SKDP'nin adını bazı eklerle birlikte taşıyarken bazıları da zaman içinde kısmi ideolojik ve örgütsel değişimler geçirmiştir. Partilerin Suriye'nin geleceği ve Kürtler için en uygun siyasal çözümün ne olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur. 1 yıl önce (Ekim 2011'de) bir araya gelip Suriye Kürt Ulusal Konseyi'ni oluşturmalarından sonra görece bir söylem birliği gözlemlense de parti temsilcileriyle yapılan görüşmelerden ortaya çıkan sonuç bu partilerin Irak'takine benzer federal bir yapı ya da özerk bir bölge isteyip istemediklerine dair bir fikir birliğinde olmadıklarıdır. Örgütsel yapıları, lider kadroları ve etkinlik sahaları itibarıyla birbirlerine rakip olan bu partilerin her geçen gün daha fazla bağımsız karar verme yetilerini yitirdikleri ve KBH'nin etkinliğine sürüklendikleri görülmektedir. Bu olgu pek çok Suriyeli Kürt parti için tarihsel olarak kaçınılmaz bir sonuç gibi görünmektedir. 1957'den itibaren IKDP'nin içinde yaşanan ayrışmalar Suriye Kürtlerini etkilemiştir. Irak'taki KDP-KYB ayrılığı Suriye Kürt partilerine yansımıştır. Ancak Irak Kürtleriyle ilişki sadece örgütsel değil siyasal söylem, mücadele geleneği ve stratejik tercihler açısından da etkili olmuştur. Örneğin, Irak KDP'siyle en yakın ilişki içinde olan parti olarak kabul edilebilecek liderliğini Abdulhekim Beşar'ın yaptığı SKDP'si Irak'ta KDP'nin savunduğu gibi federalizmi savunmaktadır. Hepsinden önemlisi 2004 Kamışlı ayaklanması doğrudan Iraklı Kürtlerin desteğiyle çıkarılmamış olabilir, fakat Suriye Kürtleri'nin Kamışlı'daki temel esin kaynağı Irak'ta Kürtlerin elde ettiği kazanımlardır.⁸

Yine de 2011 olayları başlayıncaya kadar Iraklı Kürt partilerin Suriye'nin içinde faaliyet göste-

Esad Yönetimi'nin gücünü daha da yitirmesi ya da devrilmesi halinde Kamışlı ve çevresindeki bazı yerleşim yerlerinin, de facto Kürt idaresi altındaki yapıya dahil olması olasılığı çok güçlüdür.

ren partiler üzerindeki etkinliği sınırlı kalmıştır. Esad Yönetimi'nin baskıcı politikası ve IKBH'nin Suriye'yi kışkırtmaktan kaçınan tavırları ilişkin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Fakat 2011'den sonra Suriye'deki Kürt siyasi partiler Esad Yönetimi'nin karşısında açık bir tavır alınca (burada en önemli nokta Şam'ın davetine Mesut Barzani'nin olumsuz yanıt vermesidir) Suriye'de etkinliği sınırlı olan Kürt partilerin dış destek arayışının bir parçası olarak Erbil'e yaklaşımları kaçınılmaz olmuştur. Bugün kendi aralarında fikir ayrılıkları olsa da bu gruba giren partiler KBH'nin genel çizgisinden çıkabilecek bir görüntü çizmemektedirler. Bu durum örgütsel zafiyetleri ve parçalanmışlıklarıyla birleşince her geçen gün daha fazla bağımlı bir aktör olduğu izleniminin doğmasına neden olmaktadır. Son olarak, Suriye'den kaçan Kürt gençlerin Kuzey Irak'ta askeri eğitim aldığı açıklanması bunların bir ölçüde PYD'nin gücünü dengeleyici ya

da KUK'un gücünü destekleyici bir faktör olduğu algısını yaratmıştır ki; bu dahi KUK partileri için kendilerinin kontrolünün sorgulanabilir olduğu bir durum yaratmaktadır.

Suriye Kürtleri arasında şu ana kadar en az dikkat çeken ancak taban itibarıyla küçümsenmemesi gereken grup gençlik hareketleridir. Kürt partilerin Şam'a karşı isyan hareketlerine katılma süreci netleşmeden önce bazı Kürt genç grupları biraraya gelerek gençlik hareketleri oluşturmuşlardır. Partilerin önemli bir kısmı Esad Yönetimi'nin devrileceğine ya da isyanın ülke geneline yayılacağına emin oluncaya kadar harekete geçmekten kaçınmalarına rağmen Kürt gençlik hareketleri tavırlarını kısa süre içinde belli etmişlerdir. Bugün bir kısmı doğrudan partilere bağlı bir kısım ise bağımsız olmak üzere 20'den fazla gençlik hareketi olduğu söylenebilir. Bunlar içinde en çok ön plana çıkanları şunlardır: Kürt Gençlik Hare-

Sayınca çok olan ve geniş bir kitleye hitap eden gençlik hareketlerinin partilerin dışında kalmak istemesinin en önemli nedeni partilerin belirsiz tutumunun gençlikte yarattığı tepkidir. Bağımsız gençlik hareketlerinin çoğu partilerin kendilerine destek verir görüntülerine rağmen onların dışında inisiyatif almaları nedeniyle kendilerine tepki duyduklarını düşünmektedirler.

keti, Suriye’de Kürt Gençlik Komisyonları Birliği, Batı Kürdistan Devrimci Gençlik Hareketi, Kürt Gençliği Koordinasyon Komiteleri Birliği, Avahi Koalisyonu, Sawa Koalisyonu, Suriye Kürdistanı Özgür Halkı, Ruknetin Koordinasyon Komitesi, Tırbesipi Özgür Halkı, Suriye Kürdistan Hareketi, Şeyh Maşuk El Haznavi Koordinasyon Komitesi, Kürt Kardeşlik Koordinasyon Komitesi.

Bu gençlik hareketlerinin bir kısmı doğrudan partilerin veya partiler koalisyonlarının kontrolü altında iken bazıları da bağımsızdır. Bağımsız hareketlerin temel talepleri daha çok özgürlük, demokratikleşme, kültürel haklar ve siyasi haklar çerçevesinde geliştirilmesine rağmen ortaya net bir talepler bütünü konulamadığı görülmektedir. Sayınca çok olan ve geniş bir kitleye hitap eden gençlik hareketlerinin partilerin dışında kalmak istemesinin en önemli nedeni partilerin belirsiz tutumunun gençlikte yarattığı tepkidir. Bağımsız gençlik hareketlerinin çoğu partilerin kendilerine destek verir görüntülerine rağmen onların dışında inisiyatif almaları nedeniyle kendilerine tepki duyduklarını düşünmektedirler.⁹

Suriye’deki Kürtler arasında ele alınması gereken dördüncü grup ise genellikle olan biteni izleyen ve siyasal olarak aktif hale gelmemiş halk kitlelerinden oluşmaktadır. BM raporlarında görüldüğü gibi Suriyeli Kürtlerin hızla artan bir kısmının Kuzey Irak’taki BM kamplarına göç etmeye başladığı görülmektedir.

Yukarıda genel çizgileri özetlenen dört eğilim arasındaki ilişkiler ise şöyle tanımlanabilir: 19-23

Temmuz arasında yaşanan süreç, Suriye Kürtleri arasındaki uzlaşma çabalarını en çok etkileyen olay olmuştur. Temmuz ayı başında Erbil’de KUK ile TEV-DEM arasındaki anlaşma sonucunda kurulan Kürt Yüksek Konseyi, Kürtlerin kontrol altına aldığı bölgeleri yöneten temel güç durumuna gelmiştir. Fakat temelde dört nedene dayanarak PYD, KUK’u oluşturan partilere karşı zaman içinde üstün duruma geçmiştir. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir:

1- KUK’u oluşturan partiler, PYD’nin sahip olduğu gibi bir finansal desteğe sahip değillerdir. KUK partilerinin çoğunun kendine ait bağımsız kaynakları bulunmamaktadır. KUK partilerinin büyük bir kısmı KDP’den parasal destek almalarına rağmen bu destek ancak parti faaliyetlerinin sürdürebilmesine yetmektedir. Bu partilerin maddi sorunları parti örgütlenmelerini güçlendirmelerinin önüne geçmekte, hatta halkın ihtiyaç duyduğu alanlarda destek olamamaları nedeniyle güç kaybettikleri görülmektedir. Suriye’de bazı yerleşimlerin KYK’nın kontrolüne geçmesi ise KUK partilerine maddi bir kazanç getirmemiştir. Tersine, halkın ihtiyaçlarını PYD’nin önderlik ettiği yöneticilerin veya komitelerin karşılaması halkın diğer partilerden beklentilerine azaltmaktadır.

2- Suriye Kürtlerinin yaşadığı bölgeler arasındaki farklar KUK partilerinin siyasi faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu farkların tarihsel ve sosyal kökenleri bulunmaktadır. Ancak, bu kökenlerin de ötesinde son 1 yılda yaşanan olaylar KUK’a üye partilerin et-

kinliğinin Kamışlı ve civarındaki bazı yerler dışında iyice azalmasına neden olmuştur. Örneğin Suriye’de Kürtlerin protesto gösterilerinin başladığı ilk aylarda Afrin ve Kobani gibi yerlerde KUK’a üye partilerin de gösteri yapabildiği görülürken son aylarda faaliyetlerini büyük ölçüde askıya aldıkları gözlenmektedir. Az sayıdaki gösteride ise olayın çıktığı ya da amacına ulaşmadan dağıldığı söylenebilir. Dahası, KUK’a bağlı partiler bir zamanlar kaleleri olarak gördükleri yerlerde bile etkinliği büyük ölçüde PYD’ye kattırılmışlardır. Elbette bu bölgelerde PYD’nin gücüyle Afrin ve Kobani’deki gücünün aynı olduğu söylenemez ama yine de diğer partilerin ön plana çıktığı yerlerde dahi PYD’nin diğerlerinin önünde olduğu söylenebilir.

3- KUK partileri arasında tam bir uzlaşma, anlaşma söz konusu değildir. Aralarındaki ittifak son derece zayıftır. Birbirleriyle zayıf ilişki içinde olan KUK partileri arasında çatlaklar görülmektedir. Bazı partiler kendi rüşlerini ispatlamak için ön plana çıkmalarına rağmen özellikle daha küçük partilerin zaman içinde güçlü olandan yana tavır takınması şaşırtıcı olmamalıdır.

4- PYD ve KUK arasındaki farkın temel unsuru askeri faaliyetler ve silahlı kanadın varlığıdır. PYD, PKK ile ilişkisi sayesinde Kürtlerin kontrolünün olduğu her bölgeyi kendi kontrolü altında bulundurmaktadır. Halk Savunma Birlikleri (YPG) olarak bilinen silahlı Kürt birliklerinin tamamı ya PYD sempatisini ya da PYD militanıdır. KYK’nin kurulmasıyla bu çatı altında faaliyet göstermeye başlamasına rağmen bir süre sonra bağımsız bir tavır takınmıştır.¹⁰ YPG’nin KYK’dan ayrıldığını ilan etmesi yeni bir siyasi dengenin oluştuğuna ve çatışma dinamiklerinin artacağına işaret etmektedir.

Türkiye ve Suriye Kürtleri: Algı Sorunu, Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama

Suriye’de yaşanan iç savaşın yarattığı belki de en önemli sonuç ülkede merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesinin son derece güç olduğudur. Çatışmaların sona ermesi ve Esad Yönetimi’nin devrilmesi halinde dahi Suriye’yi yeni bir siyasi

krizin beklediği ortadadır. Bu noktadan sonra Suriye’deki Kürt hareketleri şu anda elde ettiklerinden azına razı olmayacaklardır. Temmuz ayında Kürtlerin yönetimi ele geçirdiği bölgeler Suriye’de bir Kürt bölgesi kurulmasının temelini atmıştır. Bu adım Suriyeli Kürtlerin kendilerine ait bir bölgesi olmadığı yolundaki iddialara karşı bir cevap niteliği taşıdığı kadar önümüzdeki dönemde Suriyeli Kürtlerin izleyebileceği politikalara da ışık tutmaktadır. Halihazırda temelleri atılmış olan Kürt bölgesi Suriye’deki Kürt nüfusunun önemli bir kısmını bünyesinde barındırmamaktadır. Fakat bu bölgenin yakın gelecekte genişlemesinin önünde güçlü bir engel yoktur. Esad Yönetimi’nin gücünü daha da yitirmesi ya da devrilmesi halinde Kamışlı ve çevresindeki bazı yerleşim yerlerinin, de facto Kürt idaresi altındaki yapıya dahil olması olasılığı çok güçlüdür. Ancak yine de Suriye Kürtlerinin siyasi coğrafyası Irak’takine benzer bir federal bölge kurabilmek için geniş ölçekli bir demografik değişimi şart kılmaktadır. Bu tür bir demokratik değişimin gerçekleşmemesi halinde Suriye’nin kuzeyinde kurulabilecek Kürt bölgesinin bugünkü demografik yapı dikkate alındığında başta Araplar olmak üzere ciddi miktarda Kürt olmayan unsurları da içereceği söylenebilir. Kapsamı ve sınırları ne olursa olsun Suriye’de ortaya çıkan Kürt kontrolündeki bölge sadece Suriye içi dengeleri değil Ortadoğu’daki dengeleri de etkileyebilecek bir gelişmedir. PYD’nin bu bölgede her geçen gün artan etkinliği ise Türkiye için Irak’takinin de ötesine geçen bir etki yaratabilir. Irak’ta 1990’lardan sonra oluşan güç boşluğu içinde kendisine üslenmek için yer bulan PKK, Kuzey Irak’ta hiçbir zaman birinci güç olmamıştır. 2003’ten sonra ise Kuzey Irak’taki gücü ve etkinlik alanı daha da sınırlanmıştır. Bu sınırlanma PKK’nın kafasındaki planları ancak kendisine çizilen alanlarda uygulayabilmesine neden olmuştur. Oysa Suriye’de PKK’nın bugünlerde dahi kafasındaki “sivil” modeli hayata geçirmeye çalıştığı görülmektedir. KCK modelinde öngörülen sosyal ve siyasal koşulları diğer partilerin muhalefetine rağmen dayatan PYD’nin Suriye deneyimi PKK için bir model olarak görülmektedir. Her ne kadar PYD ve ilintili olan diğer kuruluşlar Suriye merkezli bir anlayışın sonucu olarak görülseler de az sayıdaki

özgün yanı bir yana bırakıldığında Temmuz ayından beri Suriye’de Kürtlerin kontrolündeki bölgelerde gerçekleştirilen uygulamalar bir anlamda PKK’nın Türkiye’den taleplerine benzemektedir. Bu süreç Türkiye tarafından da yakından takip edilmektedir. Nitekim Türkiye’nin ilk günden itibaren Suriye’nin kuzeyindeki gelişmeleri PYD-PKK çizgisinde algılaması buna bağlanılabilir.

PYD’nin faaliyetlerini Türkiye açısından önemli kılan sadece söylemsel düzlemde PKK’yı desteklemesi ya da PYD gösterilerinde Suriye’yi ilgilendiren konulardan çok terörist Abdullah Öcalan’ın durumunun gündeme getirilmesi değildir. Türkiye, kendi sınırları içindeki terör örgütü varlığından ve Irak’tan yaşanan sızmalardan kaynaklanan güvenlik sorunlarına bir yenisinin daha eklendiğini düşünmektedir. Nitekim son dönemde gerçekleşen terör eylemlerinin arkasında Suriye’den geldiği tespit edilen teröristlerin sayısındaki artış bu güvenlik perspektifini doğrular niteliktedir. Ancak, Türkiye’nin güvenliğine yönelik bu tehdit Suriye’deki iç savaşın dönemselsel bir yansıması mıdır? Yoksa Suriye’de uzun vadede ortaya çıkabilecek bir Kürt kontrolündeki bölge doğası itibarıyla Türkiye için tehdi mi dönüşecektir? Bu soruların yanıtı Türkiye ile Suriyeli Kürtler arasındaki ilişkinin doğasını ve geleceğini etkileyecektir. Bu soruya şimdiden yanıt verilmesi güçtür. Fakat Türkiye ile Suriye Kürtleri arasındaki ilişkinin son iki yıllık serüveni bazı ipuçları taşımaktadır.

Öncelikle belirtilmesi gereken nokta Türkiye ve Suriye Kürtleri arasındaki ilişkinin son iki yılda iyi yürütülmediğidir. Daha önce de belirtildiği gibi Suriye’deki Kürtler, Türkiye açısından Arap Baharı’nın öncesinde de sonrasında da PKK merkezli olarak ele alınmıştır. PKK’nın içindeki Suriyeli Kürtlerin varlığı endişenin temel kaynağını oluşturmuştur. Fakat Suriye’deki karmaşanın başlamasından sonraki dönemde de Türkiye, Suriye Kürtlerine ilişkin kapsamlı bir strateji geliştirmemiştir. Türkiye’nin komşularındaki etnik ve mezhepsel gruplara eşit mesafede yaklaşma politikası Kürtlere karşı özel bir politika geliştirilmesini kısmen engellemiştir. Fakat asıl endişe Suriye’deki Kürt muhalefetinin doğasının

ve ayrıntılarının tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmıştır. Suriyeli Kürtlerin Türk basını tarafından ele alınışı bu algılamaya ışık tutmaktadır. Suriyeli Kürtlerin Mart 2011 sonrasında attığı adımlar dikkatli takip edilmemiş, Kürt hareketler Irak Kürtleri yanlıları ve PKK yanlıları olarak iki genel kalıp içinde ele alınmıştır. Suriye muhalefeti içinde Kürtlerin bulunması Türkiye tarafından desteklense de bu partiler ile Suriye muhalefetindeki Arap partiler arasındaki sorunun çözülebilmemesi için ciddi bir çaba sarfedilmemiştir. Bu konuda atılan adımlar (örneğin Suriye Kürtlerinin İstanbul’daki muhalefet toplantısına davet edilmesi) genellikle yapıcı sonuçlar yaratmamıştır. Türkiye’nin genel algısının Suriye’deki Kürt meselesinin ön plana çıkarılmaması, Suriye’de rejim değişikliği gerçekleştikten sonra sorunun Suriyeli gruplar arasında kendiliğinden çözülebileceği şeklinde olduğu söylenebilir.

Buna karşılık Suriyeli Kürtler de Suriye’deki ayaklanmaların başlamasından sonra Türkiye’de nezninde güven telkin edecek bir politika geliştirmemişlerdir. Söylemlerinde Türkiye’deki Kürt Sorunu’nu gündeme getirerek tepki toplamışlardır. Ağustos 2012’de Erbil’de Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu ile KUK’u oluşturan partiler arasında görüşme yapılmaya kadar Türkiye ile Suriyeli Kürtler arasındaki temaslar sınırlı ve bireysel olmuştur. Suriye Ulusal Konseyi’nin liderliğine Burhan Galyun’dan sonra bir Suriyeli Kürt olan Abdulbasit Sayda’nın gelmesi Türkiye’nin Suriyeli Kürtlere karşı olmadığı algısını desteklemek için ileri sürülen bir faktör olsa da Sayda’nın Suriye Kürtleri arasında bir karşılığının olmaması bu hamleyi boşa çıkarmıştır. Hatta hem KUK hem de diğer Kürt partiler arasında daha çok tepkiyle karşılanmıştır.

PYD ise uzun süre Türkiye’nin tepkisini çekecek her şeyi yapmıştır. Özellikle PKK içindeki Suriyeli Kürtlerin son dönemde Türkiye’de artış gösteren terör eylemlerindeki rolü bilinçli yapılan bir hamle izlenimi uyandırmaktadır. Temmuz 2012 tarihinden sonra PYD, Türkiye’deki karar vericilere basın üzerinden görece yumuşak mesajlar iletmeye çalışsa da bu çaba son derece anlamsız görünmektedir. Bugün, Türkiye için

PYD, PKK'nın uzantısıdır. PYD için ise Türkiye, onların Suriye'deki kazanımlarını ortadan kaldırmak isteyen ve bunu yapabilecek kapasitedeki tek devlettir. Bu denklem içinde KUK üyesi partilerin tutumu ise sonuç verici bir görüntü çizmemektedir. KUK içindeki ayrılıklar Türkiye ile ilişkilere de yansımıştır. Bazı partiler Türkiye'yle yakınlaşmaya istekliken bazıları bu süreçten kendilerine siyasi rant sağlamaya çalışmaktadırlar. Suriye Kürtleri arasında Türkiye'ye duyulan tepkiden yararlanmak isteyen bu partiler Türkiye'ye yakınlaşmak isteyenleri çeşitli gerekçelerle suçlamaktadır. Bu karmaşık ilişkiler bütünü, Suriye'deki Kürtler ile Türkiye'nin yan yana yaşamasını her geçen gün zorlaştırmaktadır. Bir yanda, Suriye Kürtlerinin önemli bir kısmı Türkiye'yi kendi içindeki Kürtlere karşı zor kullanan ve Suriye'deki kazanımlarını yok etmeye odaklanmış bir devlet olarak görmekte, diğer yanda Türkiye Suriye Kürtlerinin büyük bir çoğunluğunu PYD üzerinden PKK ile eşde-

ğer tutmakta ve bir güvenlik sorunu olarak algılamaktadır. Oysa ne Türkiye Suriye Kürtlerinin demokratik hak taleplerini reddetmektedir ne de Suriye Kürtlerinin hepsi gönülden PKK'ya destek vermektedir.

Buradan çıkan temel sonuç şöyle özetlenebilir: Suriye'de Kürt varlığı doğası gereği Türkiye için bir sorun olmamalıdır. Eğer Suriye'deki sorun demokratikleşme ise Kürtlerin de demokratikleşme çerçevesindeki taleplerine destek vermeli, karşılıklı ortak bir anlayış geliştirilmesi için Suriye Kürtlerini daha yakından tanımaya çalışmalıdır. Suriye Kürtleri ise terör örgütüne yardım edecek her türlü oluşumun önüne geçmeli ve Türkiye'nin hassasiyetlerine saygı göstermelidir. Fakat Suriye'de çatışmaların tırmandırdığı gerginlik Ortadoğu'da rejim ve sınırların değişmesinin gittikçe yakınlaştığı bir ortamda barıştan ziyade çatışma dinamiklerinin yükseldiğini işaret etmektedir.

0

DİPNOTLAR

- 1 Gary C. Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria," *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol 6, No.4, Nisan 2004, http://www.meforum.org/meib/articles/0404_s1.htm
- 2 Benjamin Thomas White, *The Kurds of Damascus in the 1930s: Development of a Politics of Ethnicity*, Middle Eastern Studies, Vol 46, Sayı 6, ss.901-917
- 3 Bkz. David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, İstanbul, Doruk Yayınları, 2004.
- 4 Serhat Erkmen, Suriye'de Kürt Hareketleri, ORSAM Rapor No: 127, Ağustos 2012, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201286_127%20yeniraporson.pdf
- 5 "PKK ile organik değil ideolojik bağ var", *Radikal*, 25 Temmuz 2012, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1095199&CategoryID=81>
- 6 Cengiz Çandar, Dağdan İniş: PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması, TESEV, Temmuz 2011, <http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/674c1f00-fc7f-4f91-b2e4-2ef8d91f1815/11452%20SilahsizlandirmaWEB.pdf>, s. 86.
- 7 Suriyeli Kürt muhalif partilerin büyük bir kısmı YPG'nin PYD adına kendi üzerlerinde baskı uyguladığını ileri sürmektedir. Bu baskının adam kaçırma, işkence, yaralama, sözlü taciz ve diğer şekillerde olduğu iddiaları bulunmaktadır. Baskılarla ilgili olarak Suriyeli Kürtlerin yönettiği bir web sitesi olan Kurdwatch'da ayrıntılı bilgiler bulunabilir. <http://www.kurdwatch.org>
- 8 Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria"
- 9 Bassam Mustafa, "Political Parties Divide Syria's Kurdish Youth" *Rudaw*, 01 Temmuz 2011,
- 10 "Suriye Kürtlerinde Derin Çatlak," *CNN Türk*, 20 Eylül 2012, <http://www.cnnturk.com/2012/dunya/09/20/suriye.kurtlerinde.derin.catlak/677499.0/index.html>